

Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem

Filozofická fakulta

Katedra historie

Obyvatelstvo vesnice Všemily v raném novověku.

Mikrostudie poddanského obyvatelstva na panství Česká Kamenice v letech

1556–1713

Vypracovala: Bc. Veronika Lešková

.....

Obsah

Úvod	3
Panství Česká Kamenice	7
Vesnice Všemily	11
Institut čelední služby.....	15
Sňatkový věk	17
Sňatkové migrace	19
Majetkoprávní transfer, rodinné strategie a formy rodinného soužití	21
Závěr.....	26
Seznam pramenů a literatury	28
Seznam zkratk	36
Seznam grafů.....	37
Resumé	38

Úvod

Tento příspěvek představuje mikrostudii malé venkovské komunity německého obyvatelstva na raně novověkém panství Česká Kamenice v severočeském příhraničním území. Cílem studie je přiblížit co nejvíce demografických, sociálních a ekonomických aspektů života raně novověkého venkovana. V této souvislosti budou sledovány následující skutečnosti životního a rodinného cyklu raně novověkého člověka: institut čelední služby, okolnosti uzavření sňatku, majetkoprávní transfer poddanské nemovitosti, sociální mobilita a formy rodinného soužití. Opomenut nezůstane ani celkový charakter raně novověkého panství Česká Kamenice. Na zjištěné skutečnosti bude nahlíženo prizmatem teorií studia populací, rodinných struktur a utváření historické rodiny, které v zahraniční historiografii probíhají bezmála půl století a ke kterým se od 90. let minulého století intenzivně připojila i česká historiografie (tyto teorie budou přiblíženy dále v úvodu).

Rekonstrukci kompletní sítě vztahů, které se vázaly k jednotlivým osobám v kontextu jejich sociálních, ekonomických i kulturních poměrů jsem prováděla za pomoci mikroanalýzy, metody rekonstrukce rodin a prosopografie.¹ Takový výzkum je i na malém vzorku obyvatelstva velmi časově náročný. Kombinuje kvantitativní i kvalitativní analýzu a vyžaduje značné interdisciplinární přesahy, ve kterých se prolínají především mikrohistorické, historicko-demografické a historicko-antropologické přístupy, ale i hospodářské a sociální dějiny, právní dějiny, dějiny mentalit, gender studies a jiné.

V duchu konceptu *histoire totale* Luciena Febvra a ve snaze co „nejtotálněji“ postihnout sledované skutečnosti byla využita široká pramenná základna. Čtyři matriky,² ze kterých byly získávány údaje pro rekonstrukci rodin, byly doplněny o 22 svazků poddanských soupisů³ a 2 pozemkové knihy.⁴ Hospodářské poměry byly rekonstruovány na základě katastrů⁵ a jiných pramenů hospodářského charakteru, které budou citovány dále v textu.

¹ K těmto metodám a přístupům např.: J. SCHLUMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des osnabrückisches Kirchspiels Belm in der protoindustriellen Zeit, 1650–1860*, Göttingen 1997, s. 20; R. BECK, *Unterfinnig. Ländliche Welt vor Anbruch der Moderne*, München 2004, s. 15–16; E. MAUR, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, D 24, 1982, s. 101–102; K. S. B. KEATS-ROHAN (ed.), *Prosopography approaches and applications: a handbook*, Oxford 2007, s. 1–32.

² SOA Litoměřice, Sbirka matrik, sign. L 17/1; L 149/1; L 149/2; L 149/3.

³ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, spisy, sign. II U – 6, soupisy poddaných celé panství 1669–1676, inv. č. 2–9; soupisy poddaných Všemily 1677–1699, inv. č. 4614–4630.

⁴ Tamtéž, úřední knihy, sign. OS Česká Kamenice 21–22, inv. č. 1084–1085, PK Všemil 1556–1649; (1634)1669–1723.

⁵ Tamtéž, úřední knihy, inv. č. 573, opis berní ruly; inv. č. 577 revizitace berní ruly; tereziánský katastr Všemil inv. č. 688–689, příznávací tabely.

První z teorií, se kterou budou konfrontovány výsledky mé studie, je teorie European marriage patterns Johna Hajnala zakládající se na hypotéze, že v evropském prostoru starého demografického režimu vedle sebe existovaly dva rodinné typy, které vyplývaly z rozdílné dědické praxe a vyznačovaly se odlišným modelem sňatečnosti.⁶ Pomyslnou dělicí linii mezi severozápadním a jihovýchodním rodinným typem tvořila spojnice Terst – Petrohrad a českým prostředím měla procházet moravsko-slovenským pomezím.

V severozápadním rodinném typu se vyskytovala jednodušší rodinná uspořádání – nukleární nebo rozšířené rodiny, sňatkový věk byl spíše vyšší a rodiny fungovaly na principu neolokalismu – vytvoření vlastní oddělené domácnosti. Ve společnosti severozápadního rodinného typu se vyskytoval institut čelední služby a podruží, neboť tyto malé nukleární rodiny musely na hospodářstvích zaměstnávat další pracovní síly.

Naopak rodinný typ jihovýchodní Evropy se skládal z vícegeneračních patrilineárních komplexních rodin typu joint family. Velkorodiny tohoto typu jsou doloženy například ze Srbska a Ruska a nazývaly se záduhy.⁷ Jihovýchodní evropská rodina byla charakteristická nízkým sňatkovým věkem a téměř neexistujícím institutem čelední služby a podruží, neboť takto hospodařící velkorodiny nemusely zaměstnávat další pomocné síly.

V souladu s touto teorií vypracoval historik Peter Laslett typologii domácností⁸ a na základě agregativního výzkumu skupiny historiků z *Cambridge group for history of population and social structure* vyslovil názor, že v anglickém prostředí 16. až 19. století převládaly jednoduché rodiny v počtu 4–5 osob složené z manželského páru s dětmi. Tyto jednoduché (nukleární) rodiny se nezrodily až v procesu industrializace, nýbrž v Anglii existovaly už mnohem dříve.⁹

Dichotomie obou rodinných typů byla záhy – a je dosud – podrobována dalším upřesňujícím výzkumům. Spíše než agregativní metodou, postupuje se mikroanalytickým přístupem a mikrohistorickým pohledem „zdola“ – z pozice jednotlivých aktérů. Kritika Laslettovy typologie spočívá ve faktu, že její aplikace zachycuje domácnost pouze v daném

⁶ J. HAJNAL, *European marriage patterns in perspective*, in: D. V. Glass – D. E. C. Eversley (edd.), *Population in History*, London 1965, s. 101–143.

⁷ K. KASER, *Familie und Geschlechterbeziehungen*, in: Týž – S. Gruber – R. Pichler (Hg.), *Historische Anthropologie im südöstlichen Europa. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 2003, s. 162–164; Týž, *The stem family in Eastern Europe: Cross-cultural and trans-temporal perspectives*, in: A. Fauve-Chamoux – E. Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 253–286; A. PLAKANS, *Retirement, inheritance, and generational relations: Life-course analysis in historic Eastern Europe*, in: T. K. Hareven (ed.), *Aging and generational relations over the life course: a historical and cross cultural perspective*, Berlin – New York 1996, s. 140–157; M. SEGALLEN, *Historical anthropology of the family*, Cambridge 1986, s. 17–18.

⁸ K Laslettově typologii: J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 35–36.

⁹ P. LASLETT, *The world we have lost*, London 1965.

okamžiku, nelze s ní ale zachytit rodinný cyklus, který se utvářel pod vlivem životních fází jednotlivých rodinných členů.¹⁰

Stejně tak se dochází ke zjištění, že oblasti severozápadního i jihovýchodního prostoru Evropy nevytvářely stejné podmínky k uzavření sňatku, tak aby odpovídaly Hajnalovu modelu sňatečnosti.¹¹ Prostor západní a střední Evropy se hlouběji diferencoval v závislosti na užívaných systémech dědického práva, druhu hospodářského zaměření oblasti a způsobu využívání pracovní síly. V oblastech, kde převládal dědický systém jednonástupnictví a nedělitelnosti hospodářství (*Anerbenrecht / Impartible inheritance*), se často konstituovaly komplexní formy rodinného soužití – především typu kmenových rodin.¹² Jednalo se o některé oblasti dnešního Německa a Rakouska a je otázkou, zda se sem dají řadit i některé lokality českých zemí. Na základě výskytu komplexních forem soužití – kmenových rodin nebo rodin s výměnkem v rakouském prostředí, vypracoval vídeňský historik Michael Mitterauer typologii rodinných struktur, která lépe vyhovovala těmto středoevropským poměrům.¹³

Kromě dědického práva ovlivňovalo demografické chování raně novověkých populací také celkové hospodářské zaměření lokality. Populační vývoj mnoha raně novověkých agrárních oblastí vykazoval stagnaci, neboť zde byl vstup do manželství podmíněn převzetím nemovitosti. V této souvislosti se hovoří o tzv. *Nischen-mechanismu* – obsazování ekonomické niky, což bylo možné pouze v případě, že se taková nika uvolnila – nika v tomto smyslu

¹⁰ L. K. BERKNER, *The stem family and the development cycle of the peasant household: An eighteenth-century austrian example*, *The American Historical Review* 77, 1972, No. 2, s. 398–418; M. MITTERAUER, *Familiengröße – Familientypen – Familienzyklus. Probleme quantitativer Auswertung von österreichischem Quellenmaterial*, *Geschichte und Gesellschaft* 1, 1975, H. 2/3, s. 226–255; T. K. HAREVEN, *The history of the family and the complexity of social change*, *The American Historical Review* 96, 1991, No. 1, s. 104; R. WALL, *Historical development of the household in Europe*, in: E. van Imhoff et al. (edd.), *Household demography and household modeling*, New York 1995, s. 23.

¹¹ Tomu byly věnovány tyto sborníky a příspěvky: C. DUHAMELLE – J. SCHLUMBOHM (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, zejm. s. 389–406; T. ENGELEN – A. P. WOLF (edd.), *Marriage and the family in Eurasia: Perspectives on the Hajnal hypothesis*, Amsterdam 2005; M. CERMAN, *Central Europe and european marriage pattern: Marriage patterns and family structure in central Europe, sixteenth through nineteenth centuries*, in: R. Wall – T. K. Hareven – J. Ehmer (edd.), *Family history revisited. Comparative perspectives*, Delaware 2001, s. 282–307; M. SZOŁTYSEK – K. RZEMIENIECKI, *Between „traditional“ collectivity and „modern“ individuality: an atomistic perspective on family and household astride the Hajnal line (Upper Silesia and Great Poland at the end of the 18th century)*, *Historical Social Research* 30, 2005, No. 3, s. 130–170.

¹² H. ZEITLHOFER, *Headship succesion and retirement in South Bohemia, 1640–1840*, in: D. R. Green – A. Owens (edd.), *Family welfare. Gender, property, and inheritance since seventeenth century*, Westport 2014, s. 74; TÝŽ, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald, 1640–1840*, Wien – Köln 2014, s. 11–26; J. SCHLUMBOHM, *The land-family bond in peasant practice and in middle-class ideology: evidence from the north-west german parish of Belm, 1650–1860*, *Central European History* 27, 1994, No. 4, 461–477; TÝŽ, *Strong myths and flexible practices: House and stem family in Germany*, in: A. Fauve-Chamoux – E. Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 81–102.

¹³ M. Mitterauer dělí rodiny na: nukleární; rozšířené; komplexní – ty dále dělí na: komplexní kmenové, komplexní s výměnkem a komplexní typu joint family; M. MITTERAUER, *Historisch-anthropologische Familienforschung: Fragestellungen und Zugangsweisen*, Wien – Köln 1990, s. 92–130.

představuje selské hospodářství. Manželství a následná reprodukce byly s převzetím nemovitosti v těchto oblastech obrazně spoutány tzv. „železnými pouty“.¹⁴ Naopak v protoindustriálních oblastech, které vytvářely dobré ekonomické podmínky i pro neosedlou část obyvatelstva, se tato „pouta“ mezi sňatkem a převzetím nemovitosti rozvolnila natolik, že do manželství vstupovalo i obyvatelstvo v podruží.¹⁵

Termín protoindustrializace poprvé vyslovil Franklin Mendels, který si při výzkumu lnářské oblasti Flander všiml vzájemné souvislosti mezi ekonomickou situací, mírou sňatečnosti a demografickým růstem. Na Mendelovy výzkumy navázalo trio historiků z göttingenské univerzity a proměnilo protoindustrializační teorii v obecný model evropské společenské a hospodářské proměny.¹⁶ V oblastech s rozvinutou protoindustrií se vytvořil tzv. demo-ekonomický systém. Narůstalo zde obyvatelstvo bez půdy, které se živilo prací za mzdu, výrobou určitého typu zboží pro nadregionální nebo zahraniční trhy. Protože základní výrobní jednotku tvořila nukleární rodina na bázi dělby práce, zůstávaly v těchto oblastech děti déle v domově rodičů. Zároveň se ale díky dobré ekonomické situaci těchto oblastí snižoval průměrný sňatkový věk a tím se zvyšovala míra sňatečnosti. To se projevilo ve vyšší plodnosti a stálém demografickém růstu, a to i v období ekonomických depresí. Stálý demografický růst oblastí se pak přetvořil v další expanzi protoindustriie.¹⁷

Další teorii, která dává do souvislosti hospodářský vývoj a demografické chování obyvatel, je teorie ekotypů vídeňského historika Michaela Mitterauera. Rozdílné klimatické a půdní podmínky jednotlivých oblastí vytváří prostor pro odlišnou orientaci na hospodářství a ekonomiku, což se promítá v celkové skladbě společnosti a utváření rodinných mikrostruktur.¹⁸ Tato teorie a jednotlivé ekotypy budou rozebrány dále v textu.

¹⁴ H. ZEITLHOFER, *Die „eiserne Ketten“ der Heirat. Eine Diskussion des Modells der „ökonomischen Nischen“ am Beispiel der südböhmischen Pfarre Kapličky, 1640–1840*, in: C. Duhamelle – J. Schlumbohm (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 35–64.

¹⁵ TÝŽ, *Sozialhistorische Aspekte des Heiratsverhaltens: die Südböhmischen Pfarre Kapličky (Herrschaft Hohenfurt)*, in: M. Cerman – R. Luft (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*, München 2005, s. 257–276; TÝŽ, *Besitztransfer in frühneuzeitlichen ländlichen Gesellschaften: die südböhmische Pfarre Kapličky (Herrschaft Vyšší Brod), 1640–1840*, in: M. Cerman – H. Zeitlhofer (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*. Wien – München 2002, s. 256–259.

¹⁶ P. KRIEDTE – H. MEDICK – J. SCHLUMBOHM (edd.), *Industrialization before industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism*, Cambridge 1981; další zhodnocení a rozvinutí protoindustrializační teorie přinesl sborník: S. C. OGILVIE – M. CERMAN (edd.), *European proto-industrialization*, Cambridge 1996.

¹⁷ H. MEDICK, *Weben und Überleben in Laichingen, 1650–1900*, Göttingen 1997, s. 141 an.

¹⁸ M. MITTERAUER, *Peasant and non-peasant family forms in relation to the physical environment and the local economy*, in: R. L. Rudolph (ed.), *The European peasant family and society. Historical studies*, Liverpool 1995, s. 26–48.

Panství Česká Kamenice

Území raně novověkého panství Česká Kamenice se rozkládalo v dnešní krajině Českého Švýcarska, Labských pískovců a Lužických hor. Na severu hraničilo panství se Saskem. Západní hranici panství představovala řeka Labe a na jihozápadě sousedilo českokamenické panství s panstvím Děčín. Z jihu zasahovaly na panství vrcholky Českého Středohoří. Severovýchod směrem ke šluknovskému výběžku dotvářela vrchovina Lužických hor s územím Krásnolipska. Počátky trvalého středověkého osídlení krajiny Českého Švýcarska jsou spjaty s vrcholně středověkou německou kolonizací, kterou započali páni z Michalovic z rodu Markvarticů sídlící na hradě Ostrý (Šarfenštejn).¹⁹ Páni z Michalovic drželi šarfenštejnské panství více než sto let a na přelomu 13. a 14. století dokončili kolonizaci krajiny. Kolonizační proces doprovázelo budování opevněných feudálních sídel a zakládání měst. Centrum panství – město Česká Kamenice je poprvé doloženo roku 1352.

Nejrozšířenější sídelní typ představovala venkovská sídla – lesní lánové vsi zakládané v údolních oblastech, podél vodních toků a v blízkosti starých stezek. Byly to často až několik kilometrů dlouhé řadové vesnice lemující z obou stran některý z vodních toků a vyznačovaly se pravidelně rozměřenou lánovou plužinou. Bohužel se ani v jednom případě nezachovala původní lokační listina. O existenci jednotlivých vsí panství informuje nejstarší českokamenická městská kniha, kterou roku 1380 potvrdil Jan z Michalovic českokamenickým měšťanům.²⁰ Do roku 1614 se v držbě Českokamenicka vystřídalý následující rody: Berkové z Dubé, Vartenberkové, Trčkové z Lípy, Salhausenové, poté opět Vartenberkové, až se panství Česká Kamenice dostalo do vlastnictví rodu Kinských, se kterými zůstalo spjato více než 300 let. Po násilné smrti Viléma Kinského²¹ roku 1634 prošlo českokamenické panství konfiskací, nicméně zůstalo v držbě stejného rodu – novým majitelem se stal Vilémův synovec Jan Oktavián.

Českokamenické panství patřilo k oblastem méně postiženým konfliktem třicetileté války. Pustá hospodářství byla ještě v průběhu války znovu osazena. Na celém panství se po skončení války nacházelo 23 pustých stavení, z toho 6 v městě České Kamenici. Pohořalá stavení pouze dvě. Většinu domů na panství shledala komise berní ruly jako „stavení dobré“.

¹⁹ K dějinám Českokamenicka existuje množství regionální literatury. V první řadě je třeba zmínit kolektivní monografii: I. BÍLEK (red.), *Česká Kamenice*, Česká Lípa 2002; dále řadu sborníků: N. BELISOVÁ (red.), *Minulosti Českého Švýcarska I-XI*, Krásná Lípa 2003–2016.

²⁰ A. HARCICKA (ed.), *Das älteste Böhmisches-Kammitzer Stadtbuch*, Prag 1915, s. 1.

²¹ K Vilémovi Kinskému zejm.: M. HRUBÁ, *Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský)*, in: Táž (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 1998, s. 210–221. V příspěvku prof. Hrubé je uvedena další bibliografie týkající se rodu Kinských v raném novověku.

Naopak kvalitu půdy na panství již nehodnotila tak pozitivně. Téměř u všech lokalit panství se vyskytovalo některé z následujících prohlášení: „jest role špatné“, „role nedobré“, „role písčité“ nebo „dědiny velmi špatné“. Českokamenická vrchnost hospodařila v 7 hospodářských dvorech,²² výnosy zrna ale nebyly dostačující a obilí se na panství muselo dovážet z úrodnějších oblastí.²³ Vrchnost vlastnila na panství 10 obilných mlýnů, které byly propachtovány.²⁴

V rostlinné produkci vynikalo Českokamenicko ve lnářství a patřilo mezi rozsáhlé lnářské oblasti.²⁵ Předání lněné příze se dostalo i mezi robotní povinnosti některých poddaných panství.²⁶ Kromě lnářství bylo také Českokamenicko dobytkářskou a dřevařskou oblastí. V dřevařské produkci se českokamenické panství specializovalo na výrobu prken, šindele a sudoviny. Dříví se zpracovávalo na vrchnostenských prkenných mlýnech („Brethmühle“), jednalo se o pily na vodní pohon. Vrchnost jich měla ve své režii 12,²⁷ další vodní pily drželi poddaní. Odvoz fůr špalků na vrchnostenské pily patřil mezi typické robotní povinnosti českokamenických sedláků s potahem.

Stejně jako u popisu kvality půdy, tak i u popisu poddanských aktivit se jednotlivé lokality panství od sebe příliš nelišily a berní komise u většiny vsí zaznamenala obdobné formulace: „z dobytka a přediva svou živnost mají“, „z dobytka a lnu nejlépe stojí“, „dobytkem, předivem, též handly se živí“, „šindel dělají a prodávají, item lnu sejí“, „po vodě prken, sudoviny a šindele do saské země dodávají“. Nezemědělský charakter oblasti nutil obyvatele orientovat se na alternativní zdroje obživy, jako byl chov dobytka a textilní hausindustrie.²⁸ Na panství se rychle šířil faktorský systém, který na sklonku 17. století vedl až k prvním pokusům o založení textilní manufaktury.²⁹

Ve druhé polovině 17. století se na českokamenickém panství také intenzivně rozšířilo sklářské řemeslo, když se výroba skla v hutích a následná rafinace od sebe oddělily. Merkantilisticky orientovaná českokamenická vrchnost se snažila rozvoj sklářství podporovat. Pro skláře byly založeny dva nové cechy „zušlecht'ovatelů skla“³⁰ – roku 1661 v městě

²² SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, úřední knihy, inv. č. 1, pamětní kniha Česká Kamenice a Benešov 1621–1637, fol. 12v–13r a fol. 49v–50r.

²³ I. BÍLEK (red.), *Česká Kamenice*, s. 90.

²⁴ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, úřední knihy, inv. č. 1, pamětní kniha Česká Kamenice a Benešov 1621–1637, fol. 15r.

²⁵ Tamtéž, fol. 19r.

²⁶ Tamtéž, úřední knihy, inv. č. 4, urbář panství 1621–1653, fol. 26v–31r.

²⁷ Tamtéž, úřední knihy, inv. č. 1, pamětní kniha Česká Kamenice a Benešov 1621–1637, fol. 7r–7v.

²⁸ K pojmu hausindustrie blíže: M. CERMAN, *Vorindustrielles Gewerbe und Proto-Industrialisierung*, in: Týž – F. X. Eder – P. Eigner (Hg.), *Wirtschaft und Gesellschaft. Europa 1000–2000*, Innsbruck – Wien – Bozen 2011, s. 211–227.

²⁹ H. SLAVÍČKOVÁ, *Hospodářský vývoj panství Česká Kamenice v první třetině 18. století*, DVZ 11, 2001, č. 3, s. 3.

³⁰ Mezi zušlecht'ovatele skla se řadili brusíči (řezači), rytci, malíři, pozlacovači, šroubaři a kuliči.

Chřibská³¹ a roku 1694 ve vsi Kamenický Šenov.³² Chřibská sklářská huť pochopitelně neunikla pozornosti berní komise, která poznamenala: „jsouce tu huť sklená v městě, v tom skle někteří největší handle vedou“, u obyvatel přilehlých lokalit pak zapsala: „mnozí jsou z nich sklenáři“ a „handly ve sklenicích se živí“. Obchod s českokamenickým sklem, který nejprve zajišťovali podomní obchodníci a poté obchodní kompanie a faktorie, byl v Evropě proslulý.³³

Druhá polovina 17. století znamenala pro Českokamenicko trvalý populační růst.³⁴ Na počátku roku 1669 bylo na panství dle soupisu poddaných 8 170 osob. Sociální stratifikace vypadala následovně: zemědělské obyvatelstvo panství tvořilo pouze 30 % populace (sedláci 18 % a zahradníci 12 %), 70 % populace panství představovalo obyvatelstvo bez půdy, 5% část populace představovali měšťané 2 poddanských měst panství, 1 % byli vrchnostenská zaměstnanci. Zbýlých 64 % venkovského obyvatelstva bylo úplnými bezzemky – domkářská populace činila 39 % z celkového počtu obyvatel panství a podruzi představovali 25% část populace panství – tedy celou čtvrtinu obyvatel na Českokamenicku.

Mezi nejlidnatější lokality panství patřily aglomerace města České Kamenice s předměstími – Horní a Dolní Kamenicí a město Chřibská s aglomerací vesnic Horní a Dolní Chřibská. Největší vsi panství představovaly převážně sklářský Kamenický Šenov, a naopak spíše textilní vesnice Krásná Lípa (r. 1669 obě shodně 766 obyvatel). Ostatní vesnice panství byly menší nebo střední velikosti mezi 150–400 obyvateli, k takovým patřila i vybraná vesnice Všemily.

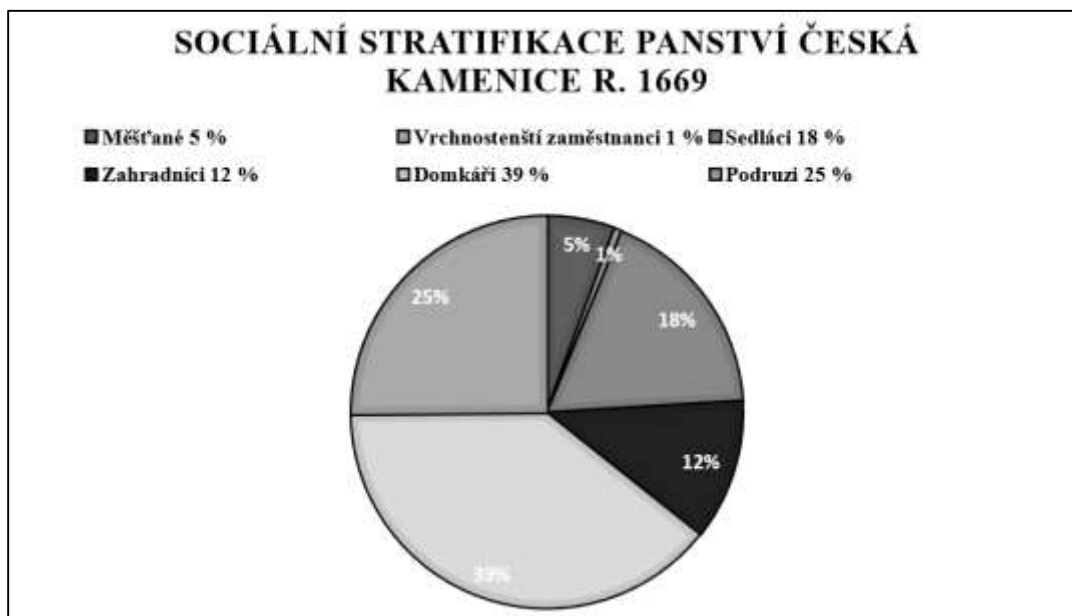
³¹ SOKA Děčín, Cech sklářů Chřibská, kt. 1, inv. č. 4, sign. A-III-b-1, opis privilegia Jana Oktaviána Kinského podle originálu z 12. 7. 1661; E. SCHEBEK (ed.), *Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Quellen zu ihrer Geschichte*, Prag 1878, s. 265–270.

³² V. RYNEŠ, *Z galerie zušlechťovatelů českého skla v Kamenickém Šenově na někdejším českokamenickém panství*, in: *Ars vitraria I*, Jablonec nad Nisou 1966, s. 121–126.

³³ K tomu: O. DRAHOTOVÁ a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích I*, Praha 2005, s. 213–242; J. LNĚNIČKOVÁ, *Obchodníci sklem od poslední čtvrtiny 17. do poloviny 19. století – profil sociální skupiny*, in: Z. Kárník – J. Štaif (edd.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566–1848*, Praha 1999, s. 242; F. MAREŠ, *České sklo. Příspěvky k dějinám jeho až do konce XVIII. století*, Praha 1893, s. 88 an.

³⁴ Počátek trvalého růstu populace a zacelení populačních ztrát z doby třicetileté války se v celozemském měřítku odhaduje do 80. let 17. století, kolem roku 1700 počet obyvatel zhruba odpovídal předválečnému stavu: E. MAUR, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137–152.

Graf 1

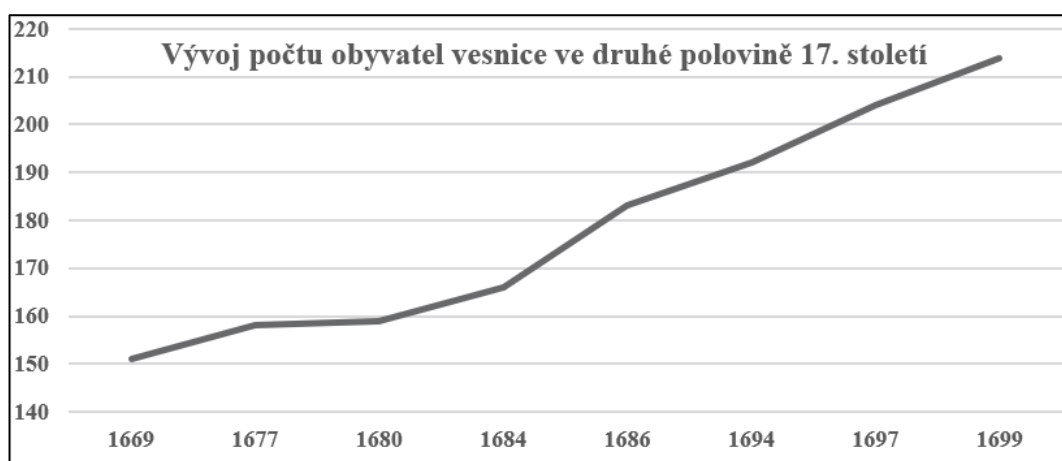

Vesnice Všemily

Ves Všemily, s původním německým názvem Schemmel,³⁵ se nacházela přibližně 7 kilometrů severně od města Česká Kamenice v centru panství. Jako většina kolonizačních vsí panství vznikly Všemily v údolní oblasti, v nadmořských výškách 205–215 m n. m. jako typická lesní lánová ves s pravidelně rozměřenou plužinou, která ležela při zemské stezce do města Česká Kamenice. Vesnicí protéká od východu k západu potok Chřibská Kamenice.

Jak výstižně zpozorovala berní komise, ves „leží mezi lesy a skalami“. Vesnice je skutečně jakoby vklíněna mezi dva pásy pískovcových skal lemujících její intravilán z jihu i ze severu. Okolní krajinu dotvářely zalesněné vršky. Na severovýchodě sousedila vesnice s Jetřichovicemi. Katastry obou obcí se sbíhaly v blízkosti Čedičového vrchu (329 m), který představoval neobvyklý čedičový solitér uprostřed okolních pískovcových skal. Na jihozápadě se nacházel vrch dnes známý pod názvem Borovina (364 m), za ním se na úpatí Růžovského vrchu (619 m) rozprostírala sousední ves Srbská Kamenice. Severní část vesnice dotvářela vrchovina s náhorní plošinou zvanou Schemmler Folgen, dnes známou pod názvem Na Všemilské Planině. Druhá polovina 17. století představovala pro českokamenické panství poměrně rychlou poválečnou obnovu spojenou s trvalým populačním růstem. Ani vesnice Všemily z tohoto trendu nijak nevybočovala. Počet obyvatel vesnice se během 30 let zvýšil o více než 40 %. Na sklonku 17. století měla ves 214 obyvatel.

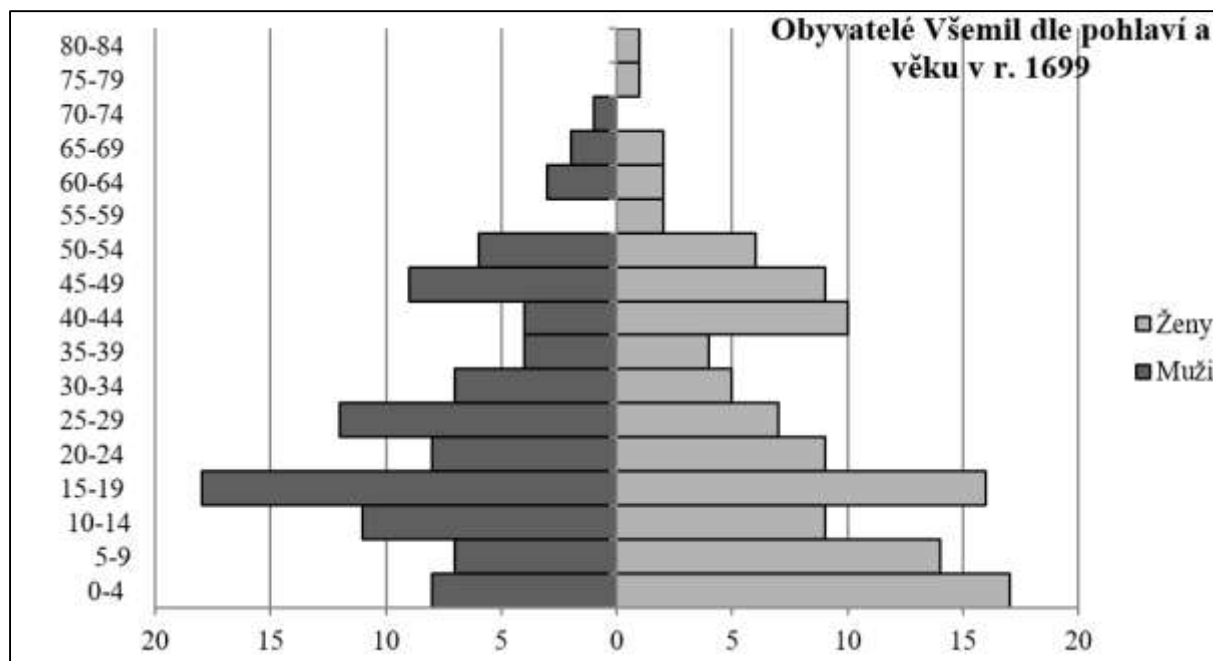
Graf 2

³⁵ A. PROFOUS – J. SVOBODA, *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny, díl IV S–Ž*, Praha 1957, s. 645.

Jednalo se o populaci poměrně mladou, která se dle Sundbärgovy typologie³⁶ ale jednoznačně neřadila k progresivnímu typu. Podíl složky obyvatel do 14 let činil 30,84 % z celkového počtu obyvatel. Sledovaná populace spíše představovala přechod mezi progresivním a stacionárním typem. Nejpočetnější složku obyvatel představovala kategorie 15–19 let, kategorie reprodukčního věku, u které bylo možné předpokládat, že se v nejbližších letech bude podílet na dalším populačním vzestupu. Četně zastoupena byla i reprodukční kategorie 40–49 let. Postreprodukční kategorie činila 12,15 % z celkového počtu obyvatel. Populace k roku 1699 vykazovala feminitu – 114 žen připadalo na 100 mužů, průměrný věk obyvatel byl 25,9 let, zatímco věkový medián byl 21 let.

Graf 3

Ve Všemilech se nacházelo 11 selských gruntů, přičemž 2 grunty byly v držení stejného sedláka. Za selský grunt bylo považováno hospodářství už od 6 strychů výsevku.³⁷ Největší ze sedláků ve vsi držel necelých 20 strychů výsevku.³⁸ Kromě orné půdy drželo 7 sedláků les o

³⁶ K typologii: E. MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1983, s. 92–93.

³⁷ To byla např. průměrná výměra domkářských stavení v úrodných oblastech „kraje“: J. PEKAŘ, *České katastry 1654–1789*, Praha 1915, s. 14.

³⁸ Na sousedním hornopolském panství došla M. Pražáková Seligová k obdobnému závěru, za sedláka tam byl považován nejčastěji majitel gruntu s rozlohou v rozmezí 7–20 strychů: M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?* Praha 2015, s. 74.

výměře mezi ¼ a 4 strychy. Všemilské selské grunty byly dobře vybaveny potahy a hovězím dobyt看em. Průměrný počet potahů činil 1,9.³⁹ Tažnými zvířaty byli v pozemkových knihách zmíněni koně i tažní voli. Průměrné počty hovězího dobytka na selských gruntech činily 2,3 kusů krav a 3,2 jalovic. Dle inventářů pozemkových knih seli všemilští sedláci především oves, který patrně sloužil jako krmivová základna pro koně a dobytek. Další zemědělská plocha byla využívána jako lněná pole a je zřejmé, že i na selských gruntech se provozovala textilní hausindustrie. Jiní sedláci se věnovali tradičním dřevařským řemeslům a plavení dříví po řece Kamenici.⁴⁰ Jeden sedlák provozoval ve vsi šenk.

Zahradnický grunt se ve vsi nacházel jen jeden. Jeho majitelé, otec a později též syn, shodně plnili funkci vrchnostenského hajného a rybáře. Zahradníci nevlastnili žádný potah, ale i jejich hospodářství bylo dobře vybaveno hovězím dobyt看em, nacházely se tam 2 krávy a 5 jalovic. Nejpočetnější složku obyvatelstva vesnice tvořili bezzemci – domkáři a podruzi. Berní rula zachytila ve vsi v polovině 17. století 12 domkářských stavení. Do počátku 18. století vzrostl počet na 19 domků. Jak stoupal počet obyvatel vesnice, rozrůstala se především sociální vrstva podruhů. Některým z nich se podařilo získat vrchnostenské povolení k výstavbě domku a do vsi přibylo celkem 7 novostaveb. I domkářská stavení byla vybavena chlévem a berní rula na nich zachytila celkem 12 krav, 4 jalovice a 6 koz.

Profesní orientace všemilských domkářů odpovídala celkovému zaměření na panství. Mezi domkáři byli zástupci textilních řemesel – krejčí, přadlák a bělič. Za převažující lze ovšem označit sklářské řemeslo, kterému se věnovalo 10 všemilských domkářů, 9 z nich bylo brusiči skla a 1 sklářem.⁴¹ Ve vsi byli dále tesaři, vesnický školmistr a hrobník. Ve Všemilech se nacházel jednokolový obilný mlýn, který je v nejstarší pozemkové knize doložen už k roku 1569, v průběhu třicetileté války byl mlýn pobořen a poté opět vystaven na vlastní náklady novým mlynářem.⁴²

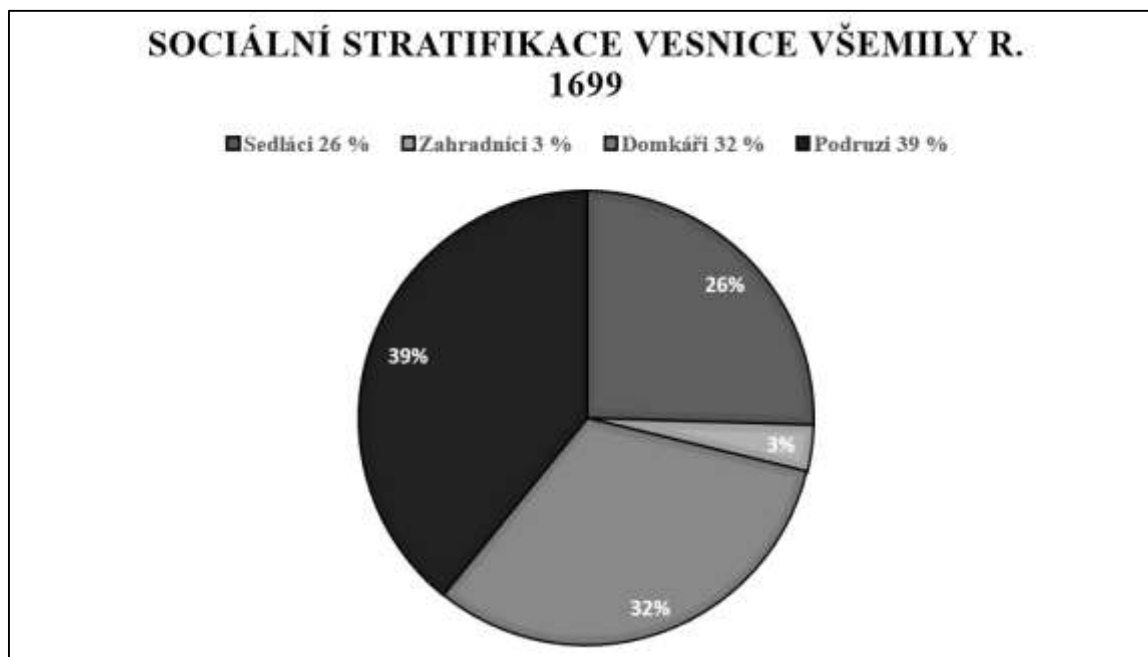
³⁹ Průměrné počty potahů a dobytka jsou vypočítány na základě údajů z berní ruly.

⁴⁰ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Bynovec, kt. 31, inv. č. 129, Spisy – Plavení dříví po řece Kamenici – spor s poddanými panství Česká Kamenice.

⁴¹ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, úřední knihy, inv. č. 689, Tereziánský katastr pro obec Všemily – příznávací tabula (1713) 1718.

⁴² Tamtéž, úřední knihy, inv. č. 1090, sign. OS Česká Kamenice 12, kniha mlýnů 1682–1723, fol. 25r–26r.

Graf 4

Institut čelední služby

Na institut čelední služby je třeba nahlížet jako na dočasnou životní fázi raně novověkého člověka, která plnila socializační funkci a měla jedince naučit základním pracovním návykům v prostředí mimo zázemí svého domova. Zahraniční literatura pracuje s termínem „life cycle servant“.⁴³ Tato dočasná služební fáze v životě člověka měla ideálně skončit vstupem do manželství.⁴⁴ Do služby vstupovali mladí lidé napříč sociálním spektrem. I sedláci posílali své děti do služby. Úbytek pracovní síly na hospodářstvích řešili najetím jiné čeledi. Na rozdíl od dobrovolného vstupu do čelední služby na poddanských hospodářstvích, nabývala povinná léta dvorské služby rozšířená na většinu panství českých zemí často až nuceného charakteru.⁴⁵

Existence institutu čelední služby by měla poukazovat na výskyt západoevropského nebo středoevropského typu utváření rodiny. Dle typologie ekotypů M. Mitterauera se i v tomto prostoru intenzita rozšíření čelední služby lišila v závislosti na klimatických a půdních podmínkách, které předurčovaly hospodářské zaměření daných lokalit.

Pro středoevropský prostor alpských zemí Mitterauer rozlišuje 4 ekotypy:

1. Dobytkářský ekotyp – hospodářství s převahou chovu dobytka s vysokým počtem čeledi, zvláště ženské,
2. Obilnářský ekotyp – s nižším počtem čeledi a vysokým počtem nádeníků,
3. Vinařský ekotyp – s nízkým počtem čeledi a vysokým počtem zejména sezonních nádeníků,
4. Protoindustriální ekotyp – s nepatrným počtem čeledi a vysokým počtem nádeníků a podruhů provozujících protoindustrii.

Na základě této typologie pak rozlišuje dva druhy společností: *Gesindegesellschaft* – společnost s převahou čeledi a komplexních forem soužití a *Tagelöhnergessellschaft* společnost s nádeníky a podruhy, v této společnosti se pak Mitterauer přiklání k Medickově tezi o převaze nukleárních rodin protoindustriálních oblastí.⁴⁶

⁴³ P. LASLETT, *Family and household as work group and kin group: Areas of traditional Europe compared*, in: R. Wall (ed.), *Family forms in historic Europe*, Cambridge 1983, s. 534; J. HAJNAL, *Two kinds of pre-industrial household formation system*, in: tamtéž, s. 93–95; A. FAUVE-CHAMOUX, *Servants in preindustrial Europe: gender differences*, *Historical Social Research* 23, 1998, No. 1/2, s. 112–129.

⁴⁴ B. MORING, *Migration, servanthood and assimilation in a new environment*, in: A. Fauve-Chamoux (ed.), *Domestic service and the formation of european identity. Understanding the globalization of domestic work, 16th–20th centuries*, Bern 2004, s. 43

⁴⁵ E. MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85–89.

⁴⁶ M. MITTERAUER, *Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiäre Arbeitsorganisation im österreichischen Raum*, in: Týž – J. Ehmer (Hg.), *Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften*, Wien – Köln – Graz 1986, s. 185–324; E. MAUR, *Das Gesinde in Böhmen nach dem*

Úskalí aplikace této typologie ekotypů na území českých zemí tkví ve faktu, že většina oblastí není z hlediska ekotypu jednoznačně vyhraněna. Na mnoha protoindustriálních panstvích podhorských lokalit Čech (Vyšší Brod, Loketsko, Děčín, Horní Police, a i mnou sledovaná Česká Kamenice), bylo také hojně rozšířeno dobytkářství. Tyto smíšené protoindustriálně-dobytkářské oblasti by měly stát na pomezí *Gesindegesellschaft* a *Taglöhnergesellschaft* a vyznačovat se vysokým počtem selské čeledi zastoupené v dobytkářství, ale i vysokým počtem nádeníků (domkářů a podruhů) typických pro protoindustriální oblasti.⁴⁷

Pro sledování čelední služby se obvykle nabízí pouze jediný pramen – poddanské soupisy. Na vyhotovení poddanských soupisů dohlíželi rychtáři jednotlivých vesnic.⁴⁸ Hotové soupisy se doručovaly do vrchnostenské kanceláře, kde do nich byly často učiněny sekundární zápisy informující o služebním poměru vybraných osob. Bohužel z nich nelze vždy spolehlivě určit, zda se jednalo o službu na panském nebo u poddanských sedláků. Roku 1676 si českokamenická vrchnost vybrala do dvorské služby celkem 88 osob z 19 různých vesnic panství včetně 2 osob z vesnice Všemily.⁴⁹ Převážná většina obyvatel Všemil ovšem mířila do služby na poddanská hospodářství. Dříve než zhodnotím věkovou skladbu všemilské čeledi, je třeba poznamenat, že všichni zaznamenaní byli z hlediska rodinného stavu svobodní.

Z hlediska věkové skladby se všemilská čeleď v drtivé míře pohybovala ve třech věkových skupinách 15–19 let (41 %), 20–24 let (37,7 %), 25–29 let (21,3 %). Osoby mladší 15 let se ve službě vyskytovaly sporadicky. Jednalo se o sirotky, u kterých umístění do služby představovalo formu sociálního zabezpečení. Osoby starší 30 let se ve službě také vyskytovaly jen ojediněle. Konkrétně se jednalo o případ 41leté podruhyňe, které se životní fáze čelední služby postupně stala celoživotní náplní a vedla k definitivnímu celibátu.⁵⁰

Soupis poddaných podle víry aus dem Jahre 1651, in: M. Cerman – H. Zeithofer (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*. Wien – München 2002, s. 123–124.

⁴⁷ J. HORSKÝ – I. SEDLÁČKOVÁ – M. SELIGOVÁ, *Ein einheitliches "altes demographisches Regime" oder die Bindung eines demographischen Verhaltens zu "Ökotypen"?* HD 20, 1996, s. 57–91; M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život*, s. 289–331; H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 86–91.

⁴⁸ V. ČERNÝ, *Instrukce pro rychtáře na panství českokamenickém r. 1672*, ČDV XI, 1924, s. 243–244.

⁴⁹ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, inv. č. 9 (294), *Soupisy poddaných – celé panství 1676*, sumář a speciální seznamy, fol. 8r–11r.

⁵⁰ V tomto ohledu se namísto „life cycle servant“ hovoří o termínu „life long servant“: N. ORTMAYR, *Sozialhistorische Skizzen zur Geschichte des ländlichen Gesinde in Österreich*, in: Týž (Hg.), *Knechte*, Wien – Köln – Weimar 1995, s. 317.

Sňatkový věk

Sňatkový věk, především u žen, určoval délku trvání manželství a délku plodného období. Tím zásadně předurčoval demografické chování populace. Přestože míra nemanželské porodnosti byla v některých oblastech střední Evropy poměrně vysoká,⁵¹ v celkovém měřítku se nemanželská početí na populačním vývoji podílela stále jen nepatrnou měrou. Průměrný sňatkový věk jsem zjišťovala rozbořením struktury obyvatel podle věku a rodinného stavu na základě soupisů poddaných z let 1669–1699 v kombinaci s údaji z matriční evidence.⁵²

Ve věkové kategorii 15–19 let se ve sledovaných 30 letech provdala pouze 1 žena. Jednalo se o 19letou nevěstu, která si vzala 23letého domkáře. Sňatek v této věkové kategorii lze označit za ojedinělý. Ve věkové kategorii 20–24 let vstupovali všemilší obyvatelé do manželství také jen sporadicky. Častěji se jednalo o ženy – celkem 18 případů v období let 1669–1699. Ve stejné věkové kategorii se v daném období oženilo jen 8 všemilských mužů.

Kromě výše zmíněného případu domkáře, se dále jednalo o 2 dědice selského statku, kteří se ženili s o rok mladší nevěstou a 2 selské syny, kteří ale neměli převzít otcovský grunt. Další 3 případy mužů uzavírajících manželství ve věkové kategorii 20–24 let jsou případy, kdy ženiši vstupovali do manželství se staršími partnerkami (o 6, 9 a 19 let). Následující věková kategorie 25–29 let, je kategorií, kdy všemilší obyvatelé uzavírali sňatky nejvíce a lze ji označit za kategorii průměrného sňatkového věku bez markantnějšího rozdílu podle pohlaví.⁵³

Tato kategorie sňatkového věku nicméně protoindustrializační teorii nízkého sňatkového věku spíše neodpovídá. Odpovídá jí ale dostupnost sňatků. Téměř každý z obyvatel vsi, včetně těch neosedlých, měl alespoň jednou za život možnost uzavřít manželství a definitivní celibát se týkal jen velmi omezeného počtu osob. Většinou se jednalo o osoby trvale vyloučené na okraj společnosti – osoby zcela nemajetné nebo tělesně postižené. Míru dostupnosti sňatků pro obyvatelstvo již ovdovělé a četnost protogamních a palingamních manželství jsem sledovala rozčleněním snoubenců dle pohlaví a rodinného stavu.

⁵¹ A. HASLINGER, *Uneheliche Geburten in Österreich historische und regionale Muster*, Demographische Informationen, 1982, s. 2–34.

⁵² Z matrik bylo pro vesnici Všemily excerpováno celkem 74 sňatků, které byly doplněny o údaje z poddanských soupisů.

⁵³ Srov.: L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 78–79.

Graf 5

V 78,4 % vstupovaly do manželství dvě svobodné osoby a četnost protogamních sňatků je z celkového vzorku nejvyšší.⁵⁴ Palingamní sňatky vdovců vícenásobně převyšují palingamní sňatky vdov. Vdovci za svou novou manželku nejčastěji volili svobodnou ženu (14,8 %), jen ve 3 případech uzavřely opakované manželství dvě ovdovělé osoby. Svobodný muž zvolil za svou první manželku vdovu jen ve 2 případech.

V souvislosti s dělbou práce na poddanských hospodářstvích a péčí o nesamostatné potomky, vstupovali ovdovělí muži do opakovaného sňatku v rozmezí několika měsíců či týdnů od úmrtí předchozí manželky.⁵⁵ Nebylo vůbec výjimečné, že za svou novou manželku zvolili ženu o více než generaci mladší, jako v případě 60letého sedláka Stephana Michela, který se oženil s o 34 let mladší svobodnou ženou.⁵⁶

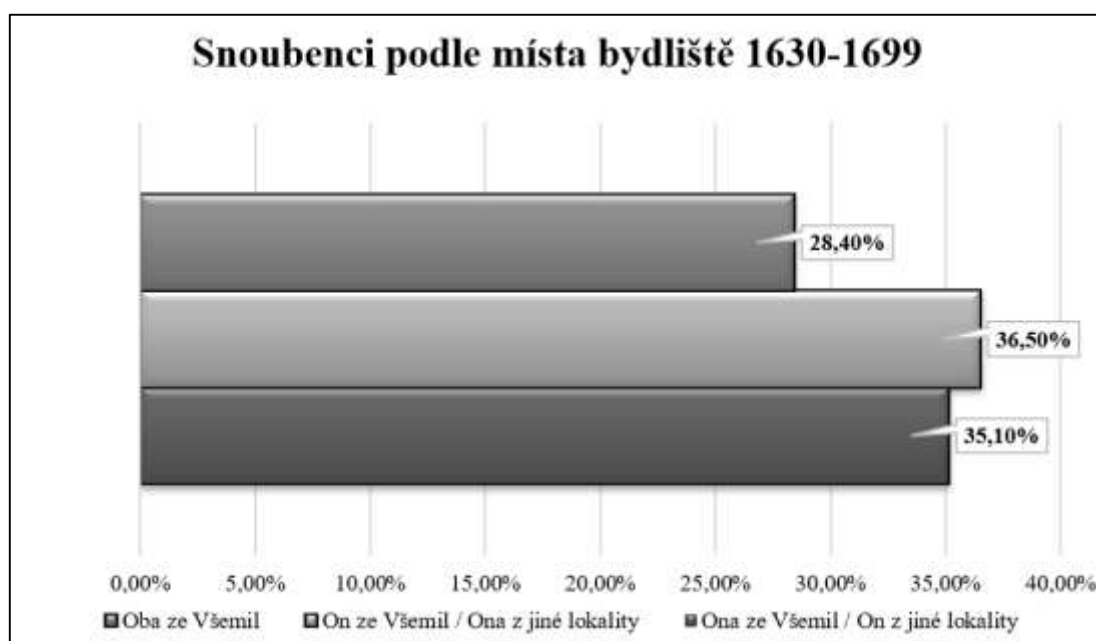
⁵⁴ K tomu: P. BRABCOVÁ, *Snoubenci podle věku a rodinného stavu v 18. století*, in: A. Pazderová (ed.), *Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003, s. 16–24.

⁵⁵ K tomu: M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016, s. 149.

⁵⁶ Jednalo se o Michelův 4. sňatek, ze kterého vzešly ještě 2 děti (v pořadí 15. a 16. Michelův potomek).

Sňatkové migrace

Graf 6

Všemilští obyvatelé hledali své protějšky jen z 28,4 % v řadách svých sousedů z vesnice. Ostatní volili své partnery mezi obyvateli jiných lokalit. Činili tak ve stejné míře ženy (35,1 %) i muži (36,5 %) a své protějšky nejčastěji nacházeli v sousedních vesnicích Srbské Kamenici a Jetřichovicích, ostatní lokality se pak nacházely v okruhu přibližně 10 km. V případě, že nevěsta pocházela ze Všemil a ženich z jiné lokality, odcházela většinou tato nevěsta do bydliště svého nového manžela. V opačném případě – ženicha ze Všemil a nevěsty z jiné lokality, naopak tyto nevěsty často přicházely do vesnice za svým manželem. Vzhledem k tomu, že se v obou případech jedná o poměrně vyrovnaná čísla, počet žen emigrujících z vesnice se zhruba dorovnával počtem žen do vsi imigrujících. Z hlediska genderu lze ženy označit za častější sňatkové migrantky, i když geograficky se jednalo o krátké vzdálenosti.⁵⁷

Ve všemilské populaci se projevila silná endogamie k sídelnímu typu, neboť sňatky byly uzavírány téměř výhradně mezi venkovany.⁵⁸ Měšťanku z města Česká Kamenice pojal za manželku pouze jeden selský syn, ta s ním však odešla žít do jeho rodné vesnice. Taktéž se zde

⁵⁷ K tomu: J. GRULICH, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750–1824)*, in: E. Maur – J. Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006 (=HD 30 – suplement), s. 19–72.

⁵⁸ K tomu: M. HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 117.

projevila endogamie v rámci příslušného panství. Čtyři excerpované matriční knihy farnosti neodhalily žádný sňatek všemilského obyvatele s poddaným jiného panství. Po kontrole agendy dochovaných zhostných a výhostních listů byl přece jen 1 takový případ nalezen. V září roku 1658 opustil všemilský rodák Adam Hiekisch českokamenické panství za účelem sňatku s poddanou z panství Ploskovice, které se nacházelo v držbě Marie Sidonie Šlikové.⁵⁹

⁵⁹ SOA Litoměřice, pob. Děčín, Vs Česká Kamenice, úřední knihy, sign. II Ec 2/a Fasc I Post 5, zhostné listy z let 1656–1660, 1658 5a / 5b.

Majetkoprávní transfer, rodinné strategie a formy rodinného soužití

Badatelé, kteří údaje získané metodou rekonstrukce rodin doplnili o data z jiných typů pramenů, a to především z pozemkových knih, si často povšimli určitého dlouhodobého plánování některých rodin ve vztahu k nemovitostem. Toto dlouhodobé plánování lze nazvat pojmem rodinné strategie.⁶⁰ Následující část studie se zaměří na vztah jednotlivých rodin k nemovitostem, jejich rodinné strategie, sociální mobilitu jednotlivých členů rodiny a formy rodinného soužití. Dosavadní výzkumy provedené v českém prostředí zatím přinesly rozporuplné výsledky ohledně procenta příbuzenských a nepříbuzenských převodů poddanských nemovitostí. V mnoha lokalitách se v období raného novověku projevilo vysoké procento nepříbuzenských převodů poddanských nemovitostí a předávání gruntů v rodině je považováno za mýtus.⁶¹

Naopak v jiných oblastech se ukázala jednoznačná tendence zachovat grunty v rodině a procento příbuzenských převodů se zde zdá být vysoké.⁶² Celkem 99 excerpovaných záznamů o převodech nemovitostí ze 2 pozemkových knih mně umožnilo sledovat poměr příbuzenských a nepříbuzenských převodů v časovém horizontu téměř 150 let. Všechny převody nemovitostí, včetně těch mezi příbuznými, se udály formou prodeje.

⁶⁰ P. P. VIAZZO – K. A. LYNCH, *Anthropology, family history and the concept of strategy*, *International Review of Social History* 47, 2002, No. 3, s. 423–452.

⁶¹ A. VELKOVÁ, *Proměna v chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v letech 1650–1850*, in: E. Maur – A. Velková (red.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, Praha 2010, s. 52; D. ŠTEFANOVÁ, *Erbschaftspraxis und Handlungsspielräume der Untertanen in einer gutsherrschaftlichen Gesellschaft. Die Herrschaft Frýdlant in Nordböhmen, 1558–1750*, Wien 1999, s. 75; J. GRULICH, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí (Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625–1795)*, in: M. Koldinská – A. Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 108–128.

⁶² H. ZEITLHOFER, *Headship succession*, s. 79; jednoznačnou snahu zachovat grunty v rodině zaznamenal v německé protoindustriální farnosti Belm v okolí Osnabrücku: J. SCHLUMBOHM, *The land-family bond*, s. 461–477; badatelé v rakouském prostředí vidí středoevropskou kmenovou rodinu nejen jako formu rodinného soužití, ale i jako způsob transferu nedělitelné nemovitosti: J. EHMER, *House and the stem family in Austria*, in: A. Fauve-Chamoux – E. Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 103; J. BROWN, *The stem family in lower Austria, 1788–1848*, in: tamtéž, s. 133–150.

Graf 7

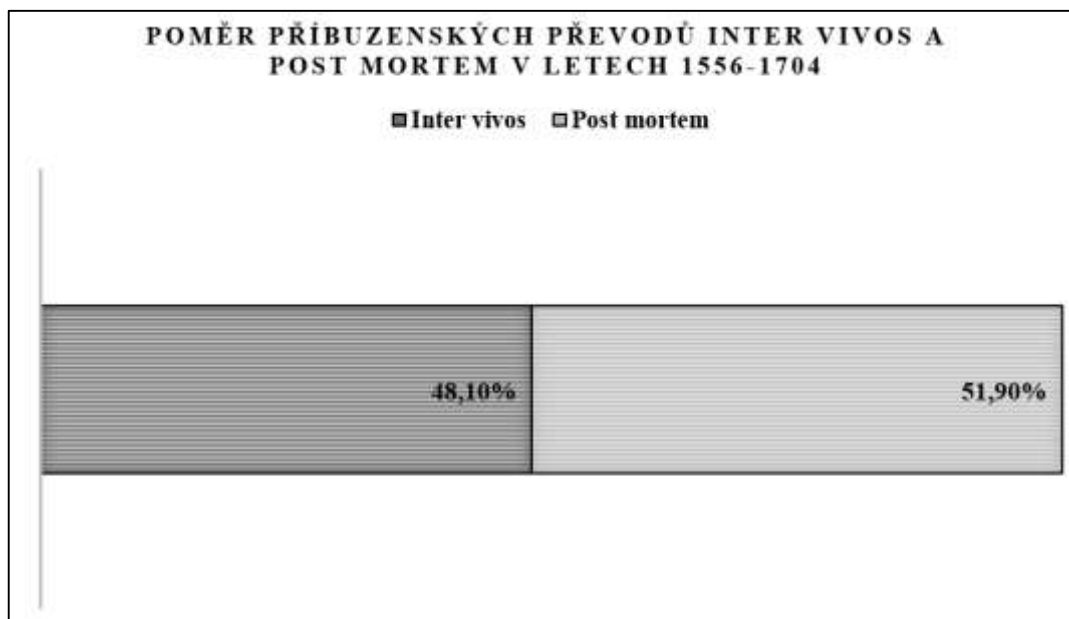

Na všemilských selských gruntech se projevila ona snaha zachovat grunty v držbě jedné rodiny a převody mezi příbuznými zde jednoznačně převládají. K roku 1704, kdy byla ukončena excerpce pozemkových knih, hospodařily 3 všemilské rodiny na svých statcích více než 100 let (130, 124 a 109 let), 1 rodina se pak ke stoleté historii na svém gruntu blížila (96 let). U zbylých 6 všemilských selských rodin se držba gruntu k roku 1704 pohybovala mezi 48–69 lety. Na menších hospodářstvích – zahradnické usedlosti a domkářských staveních byla situace naprosto odlišná. Zde se naopak prosadily nepříbuzenské převody a střídání více majitelů zde bylo typické.

Mezi příbuznými převládaly převody z otce na syna, případně na zetě. Někteří badatelé vidí rozhraní mezi komplexní rodinou s výměnkem a komplexní kmenovou rodinou právě v majetkoprávním transferu rodinné nemovitosti. Pokud se převod uskutečnil ještě za života (inter vivos) odstupujícího hospodáře, zkonstituovala se zde komplexní rodina s výměnkem. V opačné případě, převodu po smrti odstupujícího (post mortem), se jednalo o komplexní kmenovou rodinu.⁶³

⁶³ H. REBEL, *Peasant stem families in early modern Austria: life plans, status tactics and the grid of inheritance*, *Social Science History* 2, 1978, No. 3, s. 255–291.

Graf 8

Všemilské rodinné struktury budou zhodnoceny při posledním majetkoprávním transferu před rokem 1704, nikoliv pouze v daném okamžiku, ale s ohledem na rodinný cyklus i životní fáze jednotlivých členů rodiny.⁶⁴ Ve vsi Všemily se z 10 selských rodin nacházely 4 rodiny s výměnkem a 3 kmenové rodiny. I když se u rodin s výměnkem majetkoprávní transfer odehrál ještě za života odstupujícího hospodáře, nebyl vždy sňatek dědice naplánován současně s převodem nemovitosti. V některých případech musel předurčený manželský pár ještě několik let vyčkávat v podruží. Delší čekací lhůta pak nastávala u rodin kmenových, kde k převodu nemovitosti došlo až po smrti odstupujícího hospodáře. Tři všemilské manželské páry dědiců vyčkávaly na tento moment v podruží 2 roky, 10 a 11 let.⁶⁵ Z 10 všemilských rodin vykazovaly 3 rodiny v určité fázi rodinného cyklu znaky uskupení typu joint family.

⁶⁴ Poddanské seznamy, které se pro sledování forem rodinného soužití nejčastěji využívají, mohou být vedeny 2 způsoby. Převládá-li princip právní, jsou všechny osoby bez ohledu příbuzenských vazeb k osedlým vedeny v kategorii podruhů. Upřednostňuje-li pramen vztahy příbuzenské, mohou být příbuzné osoby v podružském poměru uvedeny součástí domácnosti hospodáře, k němuž mají příbuzenské vazby. Častější způsob vedení poddanských seznamů představuje princip právní. Záleží potom na konkrétním badateli, zda se osoby vedené v podruží rozhodně na základě jejich příbuzenských vazeb k osedlým hospodářům integrovat do jejich domácnosti či nikoliv. K tomu zejm.: J. HORSKÝ, *Studium rodinných struktur v raném novověku v českém prostředí (Přehled bádání za uplynulých 10 let)*, Cahiers du CEFRES 22, 2001, s. 33–52; M. SELIGOVÁ, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín – sonda)*, HD 17, 1993, s. 111–130.

Já jsem se na základě údajů získaných metodou rekonstrukce rodin rozhodla podružské poddomácnosti zahrnout do domácností sedláků, s nimiž byly příbuzné.

⁶⁵ K tomu: C. FERTIG, *Hofübergabe im Westfalen des 19. Jahrhunderts: Wendepunkt des bäuerlichen Familienzyklus?* in: C. Duhamelle – J. Schlumbohm (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 84.

Bratři George a Hans Grüselovi byli jedinými 2 potomky svých rodičů, dělilo je od sebe 10 let. Roku 1681 se starší z bratrů George oženil a na gruntu se zakoupil, zatímco rodiče se uchýlili na výměnek. Mladší bratr Hans mezitím prošel službou ve vrchnostenském dvoře, poté se oženil a se svou ženou, a později i dětmi, byl veden jako podruh „na gruntu svého bratra“. Hans se od svého staršího bratra nikdy neodstěhoval. Po smrti rodičů na výměnku, vykazovalo soužití ženatých bratrů znaky uskupení typu *Fréreche* – domácnosti společně hospodařících sourozenců.

Když se roku 1685 Christof Michel zakoupil na otcovském gruntu, byl již 17 let ženatý a měl 5 dětí. Na Michelově selském gruntu se v té době kromě jeho ženy a dětí nacházeli: Christofův otec a odstupující hospodář Stephan se svou mladou, v pořadí již 4., manželkou a 2 malými dětmi a dalších Christofových 5 mladších sourozenců. Christofův mladší bratr Tobias se vydal na vojenskou dráhu a ve vsi se nevyskytoval. Zanedlouho vstoupili do manželství další 2 Christofovi sourozenci. Zatímco sestra Justina následovala svého manžela do jeho bydliště v sousední vsi, Christofův bratr George si svou novomanželku z měšťanského prostředí přivedl do všemilského podruží. Po 3 letech se páru podařilo zakoupit se na domkářském stavení ve vsi. To se však již ženili další 2 Christofovi mladší bratři – Mathes a Stephan ml. Oba mladí muži vstoupili do manželství ještě před 25 rokem života a u obou bylo shodně uvedeno, že jsou brusiči skla. Mathes a jeho rodina byla podruhy celkem 10 let, Stephan ml. s rodinou strávil v podruží 8 let. Roku 1704 informuje pozemková kniha o 2 novostavbách domkářských stavení této dvojice brusičů.

Hrobník Mathes Günter se svou rodinou strávil v podruží na selském gruntu svého mladšího bratra Martina téměř 20 let, než se mu také podařilo si ve vsi postavit nový domek. Mezitím se na gruntu Martina Güntera utvořila další podružská poddomácnost sestry Marie. Ta se nicméně záhy rozpadla v důsledku Mariina úmrtí a následného zběhnutí jejího ovdovělého muže. Péči o jejich 2 malé děti pravděpodobně převzali ostatní členové rodiny, neboť tyto děti byly nadále vedeny v oddíle všemilských podruhů.

Zatímco bratři George a Hans Grüselovi pravděpodobně zamýšleli hospodařit na gruntu společně, u ostatních uskupení typu joint family – rodiny Günterových a rodiny Michelů – se jednotlivé manželské páry, žijící zprvu společně na jednom gruntu, postupně osamostatňovaly. Je patrné, že jejich cílem bylo jednodušší uspořádání domácnosti a tyto joint family tvořily pouze přechodnou fází do té doby, než se manželům podaří získat vlastní bydlení, což mohlo trvat různě dlouhou dobu. Jistou roli v tom sehrála i benevolence českokamenické vrchnosti udělovat povolení k výstavbě nových domů.

Synové sedláků, kteří nebyli předurčení k převzetí otcovského gruntu, se snažili svou situaci řešit zakoupením domkářského stavení ve vesnici, a to i za cenu soužití s nepřibuznými výměnkáři. Roku 1699 bylo ve vsi evidováno celkem 14 domkářských stavení, na sedmi z nich se kromě rodiny majitele nacházeli ještě výměnkáři. Nejednalo se však o rodiče majitele, ale o předchozí vlastníky těchto domků. Vysoké procento nepřibuzenských převodů na domkářských staveních je tedy důsledkem předávání selských gruntů v rodině. Protože poptávka po domech ve vesnici převyšovala nabídku, uchylovaly se mladé podružské rodiny k výstavbě nových obydlí.

Dcerám sedláků se někdy podařilo zůstat ve své sociální kategorii a uzavřít manželství s některým z dědiců selských gruntů, buď ve vsi, nebo v sousedních lokalitách. Jak již bylo řečeno výše, ženy byly hojnějšími sňatkovými migrantkami. Častěji se ale stávaly manželkami nějakého domkáře (i když i zde se de facto jednalo o selské syny). S mírnou nadsázkou by se tedy dalo říct, že kategorie domkářů byla vlastně složená z „přebytečných“ selských dětí a ve vesnici byli v zásadě všichni sedláci. Ze 14 domkářských stavení ve vesnici evidovaných v poddanském soupisu z roku 1699, mělo 9 domkářských rodin přímé příbuzenské vazby s některým ze sedláků. Obdobné to bylo v kategorii podruhů, kam dokonce na čas odcházeli i plánovaní dědicové gruntů, neboť pouze ve 3 případech proběhlo převzetí gruntu a sňatek dědice ve stejnou dobu. Většina dědiců gruntů byla v čase převzetí nemovitosti již ženatá, a to i více než 10 let a na svou příležitost k vyplnění niky vyčkávala v podruží.

Závěr

Závěrem zbývá zhodnotit, jak vypadala mikrostruktura vesnice Všemily ve světle v úvodu nastíněných populačních teorií.

V dichotomii severozápadního a jihovýchodního rodinného typu, by mnou zkoumaná německá komunita více odpovídala způsobu severozápadního utváření historické rodiny. Nejvíce by však vyhovovala možnosti existence svébytného středoevropského rodinného typu, který byl zjištěn v některých oblastech Německa a Rakouska. V oblastech s dědickým systémem Anerbenrecht, který obvykle vyústil ve vytvoření komplexních kmenových rodin nebo rodin s výměnkem, kde společnou domácnost sdílely dva manželské páry uspořádané však výhradně lineárně. Domácnosti dědicových dalších sourozenců pak vznikaly na principu neolokalismu, což mohlo vést ke zvýšenému procentu migrací, nikoliv však zvýšené míře definitivního celibátu v ekonomicky relativně zdatné lokalitě. V některých fázích rodinného cyklu mohly tyto domácnosti pod vlivem různých okolností vykazovat i znaky rodiny typu joint family. Jednalo se spíše o dočasné rodinné konstelace než prvky jihovýchodního rodinného typu.

Protoindustriální ráz sledované lokality je více než patrný. Nicméně protoindustrializační teorii odpovídá všemilská populace jen z části. Především zde nedohledáme nízký sňatkový věk. Věková kategorie 25–29 let je shodná s průměrným sňatkovým věkem v jiných protoindustriálních i agrárních oblastech českých zemí. Rovněž se zde nepotvrdil předpoklad, že děti zůstávají déle v domově rodičů, neboť 41 % všemilské čeledi započalo službu ve věkové kategorii 15–19 let. Rozšíření samotného institutu čelední služby též protoindustrializační teorii nepodporuje. Teorii ovšem odpovídá poměrně dobrá ekonomická situace sledované lokality, která se promítla do dostupnosti sňatků. Uzavření sňatku zde nebylo vázáno na vlastnictví půdy. Do manželství běžně vstupovalo i obyvatelstvo neosedlé a úděl definitivního celibátu se objevoval jen výjimečně. Tyto skutečnosti se odrazily ve stálém demografickém růstu lokality.

Uznáme-li svébytnost smíšeného protoindustriálně-dobytkářského ekotypu, ve kterém společenská skladba stojí někde na pomezí *Taglöhnergesellschaft* (společnosti nádenických nukleárních rodin) a *Gesindegesellschaft* (společnosti s převahou čeledi a komplexní rodinnou strukturou), pak této teorii ekotypů sledovaná lokalita v zásadě odpovídá. Na selských gruntech s převahou chovu dobytka byla stálá přítomnost čeledi a rodiny tíhly ke komplexním formám soužití. Naopak na domkářských staveních, kde se provozovala spíše nádenická práce v textilnictví nebo sklářství, se častěji utvářely nukleární rodiny.

Je patrné, že vyslovené teorie nepředstavují žádné obecně platné modely. Nicméně můžeme je vnímat jako interpretační možnosti, jejichž optikou lze postihnout konkrétní obraz raně novověkých kultur a populací.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Státní oblastní archiv Litoměřice

- Sbíрка matrik, sign. L 17/1, Česká Kamenice (n., o., z.) 1630–1662.
- Sbíрка matrik, sign. L 149/1, Srbská Kamenice (n., o., z.) 1635–1670.
- Sbíрка matrik, sign. L 149/2, Srbská Kamenice (n., o., z.) 1670–1694.
- Sbíрка matrik, sign. L 149/3, Srbská Kamenice (n., o., z.) 1682–1711.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Děčín

Velkostatek Česká Kamenice

- Úřední knihy, inv. č. 1, pamětní kniha Česká Kamenice a Benešov 1621–1637.
- Úřední knihy, inv. č. 4, urbář panství 1621–1653.
- Úřední knihy, inv. č. 573, opis berní ruly.
- Úřední knihy, inv. č. 577, revizitace berní ruly pro celé panství – srovnání stavu z let 1654 a 1669.
- Úřední knihy, inv. č. 688, Tereziánský katastr pro obec Všemily – příznávací tabeľa (1713).
- Úřední knihy, inv. č. 689, Tereziánský katastr pro obec Všemily – příznávací tabeľa (1713) 1718.
- Úřední knihy, inv. č. 1084, sign. OS Česká Kamenice 21, PK Všemil 1556–1649.
- Úřední knihy, inv. č. 1085, sign. OS Česká Kamenice 22, PK Všemil (1634)1669–1723.
- Úřední knihy, inv. č. 1090, sign. OS Česká Kamenice 12, kniha mlýnů 1682–1723.
- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 2 (287), soupis poddaných celé panství 1669.
- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 3 (288), soupis poddaných celé panství 1670.
- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 4 (289), soupis poddaných celé panství 1673.
- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 7 (292), soupis poddaných celé panství 1675.

- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 8 (293), soupis poddaných celé panství 1676.
- Spisy – sign. II U – 6, inv. č. 9 (294), soupis poddaných celé panství 1676, sumář a speciální seznamy.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1677, inv. č. 4614.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1679, inv. č. 4616.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1680, inv. č. 4617.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1681, inv. č. 4618.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1682, inv. č. 4619.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1683, inv. č. 4620.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1684, inv. č. 4621.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1685, inv. č. 4622.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1686, inv. č. 4623.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1687, inv. č. 4624.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1689, inv. č. 4625.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1694, inv. č. 4626.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1695, inv. č. 4627.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily, 1697, inv. č. 4628.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1698, inv. č. 4629.
- Spisy – sign. II U – 6, soupis poddaných Všemily 1699, inv. č. 4630.
- Spisy – sign. II Ec 2/a Fasc I Post 5, zhostné listy z let 1656–1660.

Velkostatek Bynovec

- Kt. 31, inv. č. 129, Spisy – Plavení dříví po řece Kamenici – spor s poddanými panství Česká Kamenice.

Státní okresní archiv Děčín

Cech sklářů Chřibská

- Kt. 1, inv. č. 4, sign. A-III-b-1, opis privilegia Jana Oktaviána Kinského podle originálu z 12. 7. 1661.

Vydané prameny

- HORCICKA, Adalbert (ed.), *Das älteste Böhmisches Kamnitzer Stadtbuch*, Prag 1915.
- SCHEBEK, Edmund (ed.), *Böhmens Glasindustrie und Glashandel. Quellen zu ihrer Geschichte*, Prag 1878.

Literatura

- BECK, Rainer, *Unterfinnig. Ländliche Welt vor Anbruch der Moderne*, München 2004.
- BELISOVÁ, Natalie (red.), *Minulosti Českého Švýcarska I-XI*, Krásná Lípa 2003–2016.
- BERKNER, Lutz K., *The stem family and the development cycle of the peasant household: An eighteenth-century austrian example*, *The American Historical Review* 77, 1972, No. 2, s. 398–418.
- BÍLEK, Ivan (red.), *Česká Kamenice*, Česká Lípa 2002.
- BRABCOVÁ, Petra, *Snoubenci podle věku a rodinného stavu v 18. století*, in: Alena Pazderová (ed.), *Pocta Elišce Čáňové. Sborník k životnímu jubileu*, Praha 2003, s. 16–24.
- BROWN, Jim, *The stem family in lower Austria, 1788–1848*, in: Antoinette Fauve-Chamoux – Emiko Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 133–150.
- CERMAN, Markus, *Central Europe and european marriage pattern: Marriage patterns and family structure in central Europe, sixteenth through nineteenth centuries*, in: Richard Wall – Tamara K. Hareven – Josef Ehmer (edd.), *Family history revisited. Comparative perspectives*, Delaware 2001, s. 282–310.
- CERMAN, Markus, *Vorindustrielles Gewerbe und Proto-Industrialisierung*, in: Markus Cerman – Franz X. Eder – Peter Eigner (Hg.), *Wirtschaft und Gesellschaft. Europa 1000–2000*, Innsbruck – Wien – Bozen 2011, s. 211–227.
- ČERNÝ, Václav, *Instrukce pro rychtáře na panství českokamenickém r. 1672*, ČDV XI, 1924, s. 243–244.
- DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- DRAHOTOVÁ, Olga a kol., *Historie sklářské výroby v českých zemích I*, Praha 2005.
- DUHAMELLE, Christophe – SCHLUMBOHM, Jürgen (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003.

- EHMER, Josef, *House and the stem family in Austria*, in: Antoinette Fauve-Chamoux – Emiko Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 103–132.
- ENGELEN, Theo – WOLF, Arthur P. (edd.), *Marriage and the family in Eurasia: Perspectives on the Hajnal hypothesis*, Amsterdam 2005.
- FAUVE-CHAMOUX, Antoinette, *Servants in preindustrial Europe: gender differences*, *Historical Social Research* 23, 1998, No. 1/2, s. 112–129.
- FERTIG, Christine, *Hofübergabe im Westfalen des 19. Jahrhunderts: Wendepunkt des bäuerlichen Familienzyklus?* in: Christophe Duhamelle – Jürgen Schlumbohm (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 65–92.
- GRULICH, Josef, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí (Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625–1795)*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. Dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 108–128.
- GRULICH, Josef, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750–1824)*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006 (=HD 30 – supplement), s. 19–72.
- HAJNAL, John, *European Marriage Patterns in Perspective*, in: David V. Glass – David E. C. Eversley (edd.), *Population in History*, London 1965, s. 101–143.
- HAJNAL, John, *Two kinds of pre-industrial household formation system*, in: Richard Wall (ed.), *Family forms in historic Europe*, Cambridge 1983, s. 65–104.
- HAREVEN, Tamara K., *The history of the family and the complexity of social change*, *The American Historical Review* 96, 1991, No. 1, s. 95–124.
- HASLINGER, Alois, *Uneheliche Geburten in Österreich historische und regionale Muster*, *Demographische Informationen*, 1982, s. 2–34.
- HOLUBOVÁ, Markéta, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 111–155.
- HORSKÝ, Jan, *Studium rodinných struktur v raném novověku v českém prostředí (Přehled bádání za uplynulých 10 let)*, *Cahiers du CEFRES* 22, 2001, s. 33–52.

- HORSKÝ, Jan – SEDLÁČKOVÁ, Iva – SELIGOVÁ, Markéta, *Ein einheitliches "altes demographisches Regime" oder die Bindung eines demographischen Verhaltens zu "Ökotypen"?* HD 20, 1996, s. 57–91.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- HRUBÁ, Michaela, *Prominentní emigrant Vilém Vchynský (Kinský)*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Víra nebo vlast? Exil v českých dějinách raného novověku*, Ústí nad Labem 1998, s. 210–221.
- KASER, Karl, *Familie und Geschlechterbeziehungen*, in: Karl Kaser – Siegfried Gruber – Robert Pichler (Hg.), *Historische Anthropologie im südöstlichen Europa. Eine Einführung*, Wien – Köln – Weimar 2003, s. 153–174.
- KASER, Karl, *The stem family in Eastern Europe: Cross-cultural and trans-temporal perspectives*, in: Antoinette Fauve-Chamoux – Emiko Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 253–286.
- KEATS-ROHAN, K. S. B. (ed.), *Prosopography approaches and applications: a handbook*, Oxford 2007.
- KRIEDTE, Peter – MEDICK, Hans – SCHLUMBOHM, Jürgen (edd.), *Industrialization before industrialization. Rural industry in the genesis of capitalism*, Cambridge 1981.
- LASLETT, Peter, *Family and household as work group and kin group: Areas of traditional Europe compared*, in: Richard Wall (ed.), *Family forms in historic Europe*, Cambridge 1983, s. 513–563.
- LASLETT, Peter, *The world we have lost*, London 1965.
- LNĚNIČKOVÁ, Jitka, *Obchodníci sklem od poslední čtvrtiny 17. do poloviny 19. století – profil sociální skupiny*, in: Zdeněk Kárník – Jiří Štaif (edd.), *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566–1848*, Praha 1999, s. 239–294.
- MAREŠ, František, *České sklo. Příspěvky k dějinám jeho až do konce XVIII. století*, Praha 1893.
- MAUR, Eduard, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85–135.
- MAUR, Eduard, *Das Gesinde in Böhmen nach dem Soupis poddaných podle víry aus dem Jahre 1651*, in: Markus Cerman – Hermann Zeitlhofer (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen*.

- Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert. Wien – München 2002, s. 111–125.
- MAUR, Eduard, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, D 24, 1982, s. 101–102.
- MAUR, Eduard, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137–152.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1983.
- MEDICK, Hans, *Weben und Überleben in Laichingen, 1650–1900*, Göttingen 1997.
- MITTERAUER, Michael, *Familiengröße – Familientypen – Familienzyklus. Probleme quantitativer Auswertung von österreichischem Quellenmaterial*, Geschichte und Gesellschaft 1, 1975, H. 2/3, s. 226–255.
- MITTERAUER, Michael, *Formen ländlicher Familienwirtschaft. Historische Ökotypen und familiäre Arbeitsorganisation im österreichischen Raum*, in: Michael Mitterauer – Josef Ehmer (Hg.), Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften, Wien – Köln – Graz 1986, s. 185–324.
- MITTERAUER, Michael, *Historisch-anthropologische Familienforschung: Fragestellungen und Zugangsweisen*, Wien – Köln 1990.
- MITTERAUER, Michael, *Peasant and non-peasant family forms in relation to the physical environment and the local economy*, in: Richard L. Rudolph (ed.), The european peasant family and society. Historical studies, Liverpool 1995, s. 26–48.
- MORING, Beatrice, *Migration, servanthood and assimilation in a new environment*, in: Antoinette Fauve-Chamoux (ed.), Domestic service and the formation of european identity. Understanding the globalization of domestic work, 16th–20th centuries, Bern 2004, s. 43–70.
- OGILVIE, Sheilagh C. – CERMÁN, Markus (edd.), *European proto-industrialization*, Cambridge 1996.
- ORTMAYR, Norbert, *Sozialhistorische Skizzen zur Geschichte des ländlichen Gesinde in Österreich*, in: Norbert Ortmayr (Hg.), Knechte, Wien – Köln – Weimar 1995, s. 297–387.
- PEKAŘ, Josef, *České katastry 1654–1789*, Praha 1915.
- PLAKANS, Andrejs, *Retirement, inheritance, and generational relations: Life-course analysis in historic Eastern Europe*, in: Tamara K. Hareven (ed.), Aging and generational relations over the life course: a historical and cross cultural perspective, Berlin – New York 1996, s. 140–157.

- PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta, *Život poddaných v 18. století: osud nebo volba?* Praha 2015.
- PROFOUS, Antonín – SVOBODA, Jan, *Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny, díl IV S–Ž*, Praha 1957.
- REBEL, Hermann, *Peasant stem families in early modern Austria: life plans, status tactics and the grid of inheritance*, *Social Science History* 2, 1978, No. 3, s. 255–291.
- RYNEŠ, Václav, *Z galerie zušlecht'ovatelů českého skla v Kamenickém Šenově na někdejším českokamenickém panství*, in: *Ars vitraria I*, Jablonec nad Nisou 1966, s. 121–126.
- SCHLUMBOHM, Jürgen, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des osnabrückisches Kirchspiels Belm in der protoindustriellen Zeit, 1650–1860*, Göttingen 1997.
- SCHLUMBOHM, Jürgen, *Strong myths and flexible practices: House and stem family in Germany*, in: Antoinette Fauve-Chamoux – Emiko Ochiai (edd.), *The stem family in euroasian perspective. Revisiting house societies, 17th–20th century*, Bern 2009, s. 81–102.
- SCHLUMBOHM, Jürgen, *The land-family bond in peasant practice and in middle-class ideology: evidence from the north-west german parish of Belm, 1650–1860*, *Central European History* 27, 1994, No. 4, 461–477.
- SEGALEN, Martine, *Historical anthropology of the family*, Cambridge 1986.
- SELIGOVÁ, Markéta, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín – sonda)*, *HD* 17, 1993, s. 111–130.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016.
- SLAVÍČKOVÁ, Hana, *Hospodářský vývoj panství Česká Kamenice v první třetině 18. století*, *DVZ* 11, 2001, č. 3, s. 3–30.
- SZOŁTYSEK, Mikołaj – RZEMIENIECKI, Konrad, *Between „traditional“ collectivity and „modern“ individuality: an atomistic perspective on family and household astride the Hajnal line (Upper Silesia and Great Poland at the end of the 18th century)*, *Historical Social Research* 30, 2005, No. 3, s. 130–170.
- ŠTEFANOVÁ, Dana, *Erbschaftspraxis und Handlungsspielräume der Untertanen in einer gutsherrschaftlichen Gesellschaft. Die Herrschaft Frydlant in Nordböhmen, 1558–1750*, Wien 1999.

- VELKOVÁ, Alice, *Proměna v chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v letech 1650–1850*, in: Eduard Maur – Alice Velková (red.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, Praha 2010, s. 51–68.
- VIAZZO, Pier Paolo – LYNCH, Katherine A., *Anthropology, family history and the concept of strategy*, *International Review of Social History* 47, 2002, No. 3, s. 423–452.
- WALL, Richard, *Historical development of the household in Europe*, in: Evert van Imhoff et al. (edd.), *Household demography and household modeling*, New York 1995, s. 19–52.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Besitztransfer in frühneuzeitlichen ländlichen Gesellschaften: die südböhmische Pfarre Kapličky (Herrschaft Vyšší Brod), 1640–1840*, in: Markus Cerman – Hermann Zeitlhofer (Hg.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*. Wien – München 2002, s. 240–261.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen im südlichen Böhmerwald, 1640–1840*, Wien – Köln 2014.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Die „eiserne Ketten“ der Heirat. Eine Diskussion des Modells der „ökonomischen Nischen“ am Beispiel der südböhmischen Pfarre Kapličky, 1640–1840*, in: Christophe Duhamelle – Jürgen Schlumbohm (Hg.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 35–64.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Headship succession and retirement in South Bohemia, 1640–1840*, in: David R. Green – Alastair Owens (edd.), *Family welfare. Gender, property, and inheritance since seventeenth century*, Westport 2014, s. 73–96.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Sozialhistorische Aspekte des Heiratsverhaltens: die Südböhmischen Pfarre Kapličky (Herrschaft Hohenfurt)*, in: Markus Cerman – Robert Luft (Hg.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*, München 2005, s. 257–276.

Seznam zkratek

ČDV – Časopis pro dějiny venkova

D – Demografie

DVZ – Děčínské vlastivědné zprávy

fol. – folium

HD – Historická demografie

inv. č. – inventární číslo

kt. – karton

n., o., z. – narození, oddaní, zemřelí

OS – okresní soud

PK – pozemková kniha

pob. – pobočka

r – recto

s. – strana

sign. – signatura

SOA – Státní oblastní archiv

SOkA – Státní okresní archiv

v – verso

Vs – Velkostatek

Seznam grafů

Graf 1 Sociální stratifikace panství Česká Kamenice r. 1669	10
Graf 2 Vývoj počtu obyvatel vesnice ve druhé polovině 17. století	11
Graf 3 Obyvatelé Všemil dle pohlaví a věku v r. 1699	12
Graf 4 Sociální stratifikace vesnice Všemily r. 1699	14
Graf 5 Snoubenci podle rodinného stavu 1630–1699	18
Graf 6 Snoubenci podle místa bydliště 1630–1699	19
Graf 7 Poměr příbuzenských a nepříbuzenských převodů nemovitostí v letech 1556–1704 .	22
Graf 8 Poměr příbuzenských převodů inter vivos a post mortem v letech 1556–1704	23

Resumé

Práce *Obyvatelstvo vesnice Všemily v raném novověku* představuje mikrostudii poddanského obyvatelstva na německy osídleném panství Česká Kamenice v letech 1556–1713. Studie se zabývá demografickými, sociálními a ekonomickými aspekty života raně novověkého člověka ve venkovském prostředí. Práce nejprve přibližuje hospodářský charakter raně novověkého panství Česká Kamenice, které se nacházelo v severočeském příhraničním území. Dokládá protoindustriálně-dobytkářský ekotyp oblasti a popisuje rozmach textilního a sklářského řemesla v lokalitě. Pomocí mikroanalýzy, metody rekonstrukce rodin a prosopografie, které byly provedeny na základě pramenného výzkumu matriční evidence, řady soupisů poddaných, pozemkových knih a katastrů představuje studie základní mezníky životního a rodinného cyklu obyvatel této venkovské komunity. Studie sleduje rozšíření institutu čelední služby a funkci, kterou tato dočasná služební fáze v životě raně novověkého člověka plnila. Zaměřuje se blíže na sociální profil čeledi, její rodinný stav a věk při nástupu do služby. Důležitým přechodovým rituálem v životě raně novověkého člověka byl první vstup do manželství. V tomto kontextu se studie zaměřuje na průměrný sňatkový věk, dostupnost sňatků a procento sňatkové migrace. Závěrečná část studie je věnována majetkovému transferu poddanské nemovitosti a dědické praxi raného novověku. V této souvislosti jsou zhodnoceny základní tendence rodinných strategií ve vztahu k nemovitosti, poměr příbuzenských a nepříbuzenských převodů a procento převodů inter vivos a post mortem. V závěru studie jsou definovány rodinné struktury a formy rodinného soužití dle typologie M. Mitterauera. Výsledky studie jsou zhodnoceny ve světle teorií European marriage patterns, protoindustrializační teorie a teorie ekotypů.